

Тил Кинцел

*Технички универзитет
Берлин*

**РОБЕРТ ШПЕМАН
– КОНЗЕРВАТИВНИ
ФИЛОЗОФ И
КАТОЛИЧКИ
МИСЛИЛАЦ**

Дана 10. децембра 2018. године преминуо је познати немачки филозоф Роберт Шпеман (*Robert Spaemann*). Његов глас је био особен међу савременим мислиоцима, глас који је избегавао сјај који тражи пажњу, већ је радије нудио мирне и дубоке рефлексије о за људе најважнијим стварима. Шпеманова путања мисли обухватала је око седамдесет година бављења кључним питањима која се односе, како каже немачка фраза, на Бога и свет (*Über Gott und die Welt*) што је такође наслов и интригантне аутобиографије у форми разговора, базираној на дијалогу са Штефаном Затлером; 2012).

Рођен у Берлину 5. маја 1927. од родитеља који ће неколико година доцније прећи у католичку веру, Шпеман је одрастао под националсоцијалистичком диктатуром, режимом који је доживео као раскид са 2000 година старом традицијом. Из тог периода он ће се увек сећати од стране његовог наставника, посредством читања романа Адалберта Штифтера *Kalkstein*, усађеног антинационал-социјалистима. С тачке гледишта револуционарних нациста, Шпеман је тиме био уведен у контра-револуционарно мишљење. Од значаја је да је његова рана лектира такође укључивала неке од Платонових дијалога, као и списе Јозефа Пипера (*Josef Pieper*), и након рата себе је сматрао више за левичарског католика. (Доцније ће написати предговор француском издању *Die Häresie der Formlosigkeit. Die römische Liturgie und ihr Feind* [*La Liturgie et son ennemie. L'Hérésie de l'informe*; 2005] Мартина Мосебаха [*Martin Mosebach*] у одбрану латинске литургије...).

Као млад човек 1945. Шпеман је желео да постане бенедиктински монах, али му је било саветовано да прво похађа универзитет.

Затим је отишао да студира на универзитету у Минстеру у Вестфалији, убрзо прелазећи са теологије на филозофију. Његове прве објављене монографије су индикатори Шпемановог неконвенционалног избора тема: његова дисертација из 1952. односила се на Де Бонала (*de Bonald*) и корене социологије из духа рестаурације (*Der Ursprung der Soziologie aus dem Geist der Restauration*; 1959) и његова хабилитациона теза презентовала је студије о француском бискупу Фенелону (*Fénelon*) (*Reflexion und Spontaneität*; 1963). Ту је анализирао последњу теолошку дебату европског значаја између Фенелона и Босијеа (*Bossuet*) која се тичала праве природе љубави према Богу: треба ли човек да воли Бога само ради Бога (Фенелон) или је за људе легитимно да воле Бога како би сами послали срећни (Босије)? Међутим, оба теолога нису била у стању да разумеју Тому Аквинског (*Thomas Aquinas*), тврдио је Шпеман, зато што су делили картезијанске претпоставке и нетелеолошко разумевање природе. То је за Шпемана била почетна тачка његових

доцнијих покушаја да рехабилитује телеологију.

Шпеман који је учио на универзитетима у Минстеру, Штутгарту, Хајделбергу и Минхену, постаће један од најпроминентнијих чланова филозофског круга око Јоахима Ритера (*Joachim Ritter*), мислиоца јединственог значаја за немачку филозофију у другој половини XX века, упркос прилично танкој писаној продукцији. Неки од његових студената као што су Херман Либе (*Hermann Lübbe*), Одо Маркард (*Odo Marquard*), Рајнхарт Маурер (*Reinhart Maurer*), Гинтер Рормозер (*Günter Rohrmoser*) или Бернард Вилмс (*Bernard Willms*), допринели су тренду мишљења који је био понекад либералнији, понекад конзервативнији у својој оријентацији. Али они су увек били свесни традиције која сеже уназад до Аристотела и Платона, као и Хобса и Хегела, док су пратили другачији пут од осталих доминантних филозофских школа оног времена, попут људи критичке теорије франкфуртског стила и пратилаца Хајдегера (*Heidegger*) укључујући и Гадамера (*Gadamer*).

То је постало релевантно онда када је политички

развој касних шездесетих и седамдесетих година на Западу представљао појаву левичарског утопизма и дубоке мржње према *Bürgerlichkeit* (грађанству, прим. прев.), термину који је тешко превести са свим његовим конотацијама. Док су левичарски мислиоци, као Јирген Хабермас (*Jürgen Habermas*), који није био некритичан према неким аспектима студентског покрета, дали подршку утопијском појму 'дискурса без доминације' (*herrschaftsfreier Diskurs*), филозофи као Либе, Маркаурд, Маурер и наравно Шпеман, су били они који су критиковали покушај контроле универзитета и школа помоћу левичарских идеологија. Шпеман је постао поштовани глас такозване *Tendenzwende* (тренда да се ствари окрену) седамдесетих година, који је покушао да успостави ред и да потисне распрострањене левичарске идеологије посебно у области образовања.

Године 1978. одржана је у Бону велика конференције под називом *Mut zur Erziehung* (*Храброст за образовање*) чији је Шпеман био координатор и за коју је у коауторству изразио тезе које су одбациле главне

принципе еманципаторске педагогије. Уместо тога, Шпеман и његове колеге су нагласили сталну важност старе антрополошке мудрости у погледу врлина дисциплине, марљивости и реда. Оне се не могу одбацити да би се остварила лака и једнако дистрибуирана срећа, како су често сугерисали они који су одбијали да прихвате било какву врсту „репресије”. Као филозоф, Шпеман је циљао на изношење „рационалних приговора апстрактне утопији радикално еманципаторске владавине разума.” Она би се могла сматрати само опасном визијом која би коначно поткопала плуралност и пружила идеолошку легитимацију за употребу насиља против оних који се одупиру наводној владавини разума.

Шпеман је више пута дизао свој глас у одбрану слободе штампе и аргументовао против политичке коректности, али он није био следбеник ни левице нити деснице, које су обе модернистичке: „ја нисам модеран” објавио је у једном интервјуу. Недавно, октобра 2017, Шпеман је био један од потписника *Париске декларације* „Европа у коју можемо да верујемо”,

конзервативне изјаве о цивилизацијском наслеђу Европе, које се потврђује насупрот „помодним апстракцијама нашег доба.”

У модерној науци појам природе претрпео је значајну промену: постао је де-телеологизован. Почевши од Френсиса Бекона (*Francis Bacon*) филозофи су сугерисали да у вези са природним феноменима не треба постављати питање 'зашто?' Само су каузална објашњења била прихватљива, тако да је током модерне ере телеолошко разумевање природе постало анатема. Шпеман је, заједно са својим колегом Ренхардом Левом (*Reinhard Löw*) истражујући историју, као и поновним открићем телеолошког мишљења, отворио дебату о значењу и усмерености природе и људи, (*Die Frage Wozu? Geschichte und Wiederentdeckung des teleologischen Denkens*; 1981/1991). Природа као таква је поновно постала питање са неизмерним последицама и за еколошко мишљење: Шпеманов конзервативизам је стога увек стављао снажан нагласак на заштиту околине.

Појам природе је такође повезан са још једном

одликом Шпеманове етичке и политичке мисли, наиме оним што се можда може назвати модерном верзијом природног права. Он не сугерише да се оно може појавити у форми каталога норми, већ да га пре треба сматрати начином мишљења који омогућава људима да постављају питања о праведности закона и њиховим оправдањима. Схваћена на тај начин природа остаје од виталне важности.

Једна од главних области у којој је Шпеман оставио трага је етика. Ту је понудио рефлексије о главним питањима модерног друштва као што су етички проблематичан карактер нуклеарне енергије, потпомогнутог самоубиства или биолошке манипулације људима, посебно абортуса. Шпеман је био један од најгласнијих бранилаца права на живот. Такође, није се уздржавао од производње популарних радио предавања (*Moralische Grundbegriffe*; 1982) као и приручне антологије кључних етичких текстова (*Ethik-Lesebuch: Von Platon bis heute*; 1987). Карактер људских бића као личности (*Personen. Versuche über den Unterschied zwischen 'etwas' und 'jemand'* [Личности. Есеју

о разлици између 'нечега' и 'некога']; 1996) ушао је у фокус Шпеманове мисли. За Шпемана је то имплицирало признавање свих људских бића као личности, иако сви замисливи критеријуми за личност не морају бити испуњени у датом случају. Посебно у тим случајевима, тврдио је, треба да признамо људскост другог и према Шпеману тест за цивилизовано друштво је да та људскост ретардираних или хендикепираних људи није доведена у питање. Шпеманово дубоко хумано расуђивање нуди важну помоћ против свих покушаја да се негира вредност живота неких људи тврдећи да они нису истинске личности. На овом пољу (политичке) етике је аргументовао против концепта консеквенцијализма и такође против потпуног супротстављања етике одговорности (*Verantwortungsethik*) и етике крајњих циљева (*Gesinnungsethik*). Ова дистинкција коју је увео Макс Вебер (*Max Weber*) чини немогућим, сугерисао је Шпеман, да се стекне правилно разумевање морала (*das Sittliche*). Исто важи, рекао је, за разликовање између деонтолошке и телеолошке етике. Многе

његове етичке рефлексије као и његове отвореније политичке интервенције сакупљени су у зборнику под значајним насловом *Grenzen. Zur ethischen Dimension des Handelns* [Границе. О етичкој димензији деловања] (2001). Мишљење о границама имплицира критичку дистанцу према модерности. То Шпемана такође води ка критици покушаја очувања традиције без постављања пресудног питања да ли је истина оно што је Платон рекао. Дакле, стварни садржај интелектуалне традиције треба да буде узет озбиљно уместо да се само прича о секундарним темама, као што је питање шта могу бити функције дате мисли под одређеним условима. Према Шпеману, није довољно рећи да је *prima philosophia* (метафизика) важна – она се заправо мора практиковати.

У својим позним годинама Шпеман не само да је писао о духовним проблемима (2 тома *Meditationen eines Christen* о псалмима; 2014 и 2016), него је такође понудио оно што је објављено као „последњи доказ постојања Бога” (*Der letzte Gottesbeweis*; 2007). То заправо није био исправно схваћен логички доказ, него

покушај (по мом мишљењу неуспешан) да се сугерише да наша употреба граматичке структуре *futurum exactum* некако укључује нужност да се постулира апсолутна свест (која се зове Бог) у којој ће све ствари које су се икада догодиле бити запамћене једном када су део прошлости. Шпеман је сугерисао да се све што се догодило или ће се догодити у будућности може сматрати стварним све док је запамћено. Али људско сећање ће у једном тренутку у будућности престати да се сећа тих ствари, само апсолутна свест осигурава реалност свега што се догодило. Овде нас не занимају *non-sequitur* грешке укључене у ово расуђивање. Оно што треба нагласити је Шпеманова храброст да се барем потруди да у раном 21. столећу помоћу разума реконструише појам Бога.

Ипак, Шпеман је био успешнији као критички коментатор неких лудорија у модерној етици и политици. Не само да је насупрот моћним струјама мисли апострофирао нужност реферисања на концепт Добра за етику и политику. Он је такође сецирао погрешне и потенцијално штетне појмове као што је утопијски идеал

анархије (“*Herrschaftsfreiheit*”). Али можда најважнији гест који је Шпеман учинио је његово одбацавање идеје да се не може ићи иза ове или оне модерне концепције: Он је веровао да је тај слоган био помодна фраза на коју је реаговао супротстављањем. Према Шпеману, напредак у филозофији се увек састоји у враћању нечему што је раније већ било ту. Касније мишљење, тврдио је, никада не интегрише све што је било мишљено раније. Стога традиције треба имати пред очима како би старији начини мишљења развили нови живот када дође њихово време. Можда су најбоља полазна тачка за откривање богатства Шпеманове мисли два тома сабраних говора и есеја под насловом (*Schritte über uns hinaus* [Кораци ван нас] (2010/2011) – насловом који се сучељава са чувеном супротном тврдњом Дејвида Хјума (*David Hume*), наиме да “we never advance one step beyond ourselves”. Шпеман никада није могао пристати на овај поглед који човека заробљава у овде и сада.

Превео Душан Достанић